

Kazneni postupak i izvršenje kazni u Trećem Reichu

UDK: 343.1(430)“1933/1945”
329.19(430)“1933/1945”
343.25/26:329.19(430)“1933/1945”

Sažetak

Autorica rada analizira temeljna načela i tijek kaznenog postupka u Trećem Reichu, izvršenje kazni te utjecaj izvršne vlasti na sudbenu. On je vidljiv u dva smjera. Prvi čine propisi i upute koje su suci morali slijediti u kaznenim postupcima, a drugi je širenje ovlasti jednog dijela izvršne vlasti - policije - u najosjetljivije područje zadiranja u ljudska prava, a to je kažnjavanje. Osim sudstva, nacifikacijom su najteže bili pogođeni tužiteljstvo, policija, vojska i sredstva priopćavanja. U radu su obrađene i penalne ustanove (zatvori i kaznionice) i koncentracijski logori kao ustanove specifične za totalitarne režime. Zbog dualnog sustava kažnjavanja, sudskog i policijskog, poseban je naglasak dan Tajnoj državnoj policiji koja je u suradnji sa SS-om organizirala masovne deportacije i genocid.

Ključne riječi: nacionalsocijalizam, kazneni postupak, Treći Reich, sudbena vlast, izvršna vlast

1. Uvod

Nacionalsocijalizam svakako je najpoznatiji totalitarni režim koji su obilježile okrutnost, netrpeljivost i brojne ljudske žrtve. Od dolaska na vlast nacionalsocijalista 1933. do pada 1945., Njemačka je izgradila pravni sustav uvelike različit od sustava prethodne progresivne, liberalne Weimarske Republike. Sve civilizacijske tekovine urušene su pod motom diktature *Ein Volk, ein Reich, ein Führer*¹, a progon i kažnjavanje neprijatelja vlasti bio je sustavan i elaboriran u iznimno organiziranom državnom aparatu. Cilj je ovog rada prikazati kazneni postupak u Trećem Reichu te utjecaj izvršne vlasti na sudbenu. Tzv. nacifikacija obuhvatila je sve pore društva i funkcioniranja države, a posebno se negativno odrazila na zakonodavstvo, pravosuđe, policiju, vojsku i sredstva priopćavanja. Politika je potisnula pravo i iznijela svoju verziju pravde. Kazneni postupak izgubio je svoju dotadašnju svrhu i cilj, a počeo je služiti u političko-propagandne svrhe za progon svih oponenta vladajućoj strukturi. Ukinuta su ustavna jamstva relevantna za kazneni

¹ Jedan narod, jedno carstvo, jedan vođa. Vođa je ujedinjena funkcija kancelara i predsjednika koju je obnašao Adolf Hitler, predsjednik Nacionalsocijalističke njemačke radničke partije (NSDAP).

postupak i proširen je katalog kaznenih djela i kazni. No, nacionalsocijalisti sve su to činili potpuno *legalno*, baš kako su i došli na vlast, jer su djelovali unutar važećih propisa. Svoje zakonodavstvo temeljili su na dekretima Reicha, točnije *Führera*, a neki važniji od njih bit će spomenuti u ovom radu. Za svaki sudski postupak bitni su ustrojstvo i sastav suda, uloga javnog tužiteljstva, kao i sva tijela koja sudjeluju u nekom od stadija i izvršenju eventualne kazne, pa će stoga biti obrađeni i sudski ustroj te suradnja s ostalim relevantnim tijelima. Penalne ustanove nisu bili isključivo zatvori i kaznionice, već i koncentracijski logori u koje su se smještali politički zatvorenici. Nacistička je vladavina specifična po svom dualnom sustavu kažnjavanja koji je policiji omogućio učinkovitost utemeljenu na neograničenim i nenadziranim ovlastima. To je bio Gestapo (skraćeno od *Geheime Staatspolizei*)² koji je svoju moć, posebno u obliku zaštitnog zatvora, maksimalno iskorištavao u ime države, partije i njemačkog naroda.

2. Temelji kaznenog prava i postupka u Trećem Reichu

2.1. Kazneno pravo Weimarske Republike (1918.-1933.)

Kazneno zakonodavstvo Weimarske Republike kodificirano je Kaznenim zakonikom iz 1871. i Zakonikom o kaznenom postupku iz 1877. Na njega je bitno utjecala klasična jurisprudencija, a pravni pojmovi i tehnika pisanja imaju korijene u Napoleonovom Kaznenom zakoniku iz 1810.³ No, zastrašujuće kažnjavanje tipično za tadašnju Francusku, zamijenjeno je blažom verzijom retribucije. Kazne su uglavnom bile zatvorske (od jednog dana do 5 godina), zatvor s teškim radom (od 15 godina nadalje, moguće i doživotno) i novčane kazne od 3 do 10 000 njemačkih maraka. Smrtna kazna bila je predviđena samo za ubojstva i izvršavala bi se dekapitacijom.⁴ Poštivalo se načelo *nulla poena sine lege* i zabrana retroaktivnosti. Ta jamstva bila su navedena i u Ustavu Weimarske Republike među temeljnim građanskim pravima.⁵ Bila su iznimno važna upravo za kazneni postupak, a tome su doprinijeli i ostali važeći propisi. Osim navedenih, relevantne garancije jesu i jednakost svih pred zakonom, sloboda od nezakonitog uhićenja, sloboda od nezakonite pretrage i zadržavanja, pravo na tajnost dopisivanja, sloboda govora, sloboda tiska, pravo na okupljanje, sloboda udruživanja.⁶ Iz svega toga jasno je koliko je Weimarska Republika bila napredna. I propisi koji se tiču mladih i sudova za mladež davali su prednost resocijalizaciji prema kažnjavanju. Takvi su bili, primjerice, Zakon o socijalnoj pomoći mladima i Zakon o sudovima za mladež.⁷

2.2. Kazneno zakonodavstvo i praksa Trećeg Reicha (1933.-1945.)

Nakon takvog procvata slijedi mračno razdoblje dolaskom Hitlera na vlast. Kazneno zakonodavstvo i praksa mogu se u tom periodu sažeti u nekoliko točaka: 1) ukidanje svih ustavnih jamstava građanima, 2) zakonodavstvo dekretima, 3) propisivanje dotad nepoznatih kaznenih djela s ciljem promoviranja političkog, rasnog i vjerskog progona,

² Tajna državna policija.

³ F. HOEFER, The Nazi Penal System I, *Journal of Criminal Law and Criminology*, 5/1945, 35, str. 385.

⁴ Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich od 15. svibnja 1871., *Deutsches Reichsgesetzblatt Band 1871 XXIV*, čl. 80.

⁵ *Verfassung des Deutschen Reichs* ("Weimarer Reichsverfassung"), od 11. kolovoza, 1919. *Reichsgesetzblatt 1919*, čl. 116.: Grundrechte und Grundpflichten der Deutschen

⁶ *Ibid.*, čl. 109., 114., 117., 118., 123. i 124.

⁷ *Reichsjugendwohlfahrtsgesetz* od 9. srpnja 1922., *Reichsgesetzblatt 1922 I* str. 633 i *Jugendgerichtsgesetz* od 16.2.1923, *Reichsgesetzblatt 1923 I* str. 135.

4) učestalo propisivanje i izricanje smrtne kazne, 5) stvaranje raznih oblika kažnjavanja i 6) dualizam kažnjavanja.⁸

2.2.1. Ustavna jamstva relevantna za kazneni postupak i prava okrivljenika

Već u prvim danima vladanja ukinuta su važna građanska prava dotad zajamčena Ustavom: sloboda od nezakonitog uhićenja, zadržavanja i pretrage, nepovredivost dopisivanja, sloboda govora i tiska, sloboda okupljanja i udruživanja, nepovredivost vlasništva. Ta su prava trebala biti privremeno ukinuta, no nikada nisu ponovno uspostavljena. Ustavna zabrana nezakonitog kažnjavanja bila je ograničena naknadnim propisima i konačno ukinuta 1935. Upravo je u kaznenim predmetima najvidljivija nacistička “pravda bez prava” jer su dekretom donesenim 28. lipnja 1935.⁹ suci bili ovlašteni kažnjavati osobe koje su počinile određeno kazneno ili kažnjivo djelo bez njihovog prethodnog propisivanja kao takvih. Bilo je dovoljno da postoji neki sličan ili analogan propis koji se može primijeniti. Osim toga, nisu ni propisi bili sasvim presudni, već su bila relevantna i pravila morala postavljena od tzv. rasne savjesti. Ako bi ona zahtijevala kažnjavanje, tako je moralo biti učinjeno. Stvoren je sasvim novi koncept pojma pravičnosti. Djela učinjena u dobroj vjeri ili bez ikakve svijesti da se njima krši ta “zdrava nacionalna savjest” mogla su ipak biti kažnjiva te se za njih odgovaralo. Sudac je, dakle, mogao izricati kazne bez zakonskih ograničenja ako bi svoj autoritet izvodio iz “rasne savjesti”.¹⁰ Interesantno je da su isti dan revidirani članci 175 i 175a kojima se širi paleta kaznenih djela koja su mogli počinuti homoseksualci.¹¹

Totalitarna država nije tolerirala nikakve diobe vlasti, a posebno ne nezavisnost pravosuđa na način prihvaćen ustavnim vladavinom. Zakonodavne aktivnosti preuzela je izvršna vlast, a to je legalizirano predsjedničkim hitnim dekretom temeljenim na članku 48. Ustava Weimarske Republike koji ga ovlašćuje na poduzimanje određenih mjera u slučaju ozbiljnog narušavanja i uznemiravanja državne sigurnosti. Kasnije je to pojednostavljeno delegacijom cijele legislativne vlasti na izvršnu.¹²

Zakon o reformi postupka pred sudom iz 1933., koji je zapravo nacrt bivšeg demokratskog režima, postao je važan proizvod nacionalsocijalizma. Tim je propisom osnaženo načelo neposrednosti u postupku. Trajanje postupka znatno je skraćeno. Stranke su se saslušavale pod prethodnom prisegom. Cilj je reforme bio koncentrirati suđenje u jednu raspravu i eliminirati sva odugovlačenja karakteristična za postupke koja počivaju na načelu pismenosti. Predsjedavajući je sudac mogao na mnoge načine ukloniti nepotrebnu formalnost.¹³

Suci i javni tužitelji bili su izričito oslobođeni brojnih dotadašnjih formalnosti u vezi s kaznenim postupkom, a istovremeno su se ograničavala važna prava okrivljenika pa je i zloglasni zaštitni pritvor postao legalizirana politička mjera koju je izvršavala policija.¹⁴ Temeljna prava okrivljenika bila su ukinuta ili iznimno ograničena. Nije bilo mogućnosti ulaganja pravnog lijeka protiv odluka specijalnih sudova ni usmenog saslušanja nakon uhićenja.¹⁵

⁸ HOEFER, *op.cit.* (bilj.3), str. 386.

⁹ Reichsgesetzblatt 1935 I str. 839.

¹⁰ K. LOEWENSTEIN, Law in the Third Reich, The Yale Law Journal, 5/1936, 45, str. 812.

¹¹ 1935: Key dates, <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/1935-key-dates> (12.11. 2018.)

¹² HOEFER, *op.cit.* (bilj.3), str. 386.

¹³ Bekanntmachung der Neufassung der Zivilprozessordnung od 8. studenoga 1933., Reichsgesetzblatt 1933 I str. 821. Propis se odnosio na sve sudske postupke, uključujući i kaznene.

¹⁴ Gesetz zur Änderung des Strafgesetzbuches od 28. lipnja, Reichsgesetzblatt 1935 I, čl.5.

¹⁵ Verordnung der Reichsregierung über die Bildung von Sondergerichten od 21. ožujka 1933., Reichsgesetzblatt 1933 I, str. 136, čl. 16. i čl. 9.

2.2.2. Katalog kaznenih djela i kazni

Materijalno kazneno pravo obilovalo je kaznenim djelima koja su mogli počiniti pripadnici političkih, rasnih i vjerskih manjina.¹⁶ Nije bio ukinut Kazneni zakonik iz Weimarske republike, ali je značajno izmijenjen. Tako je, primjerice, izdaja bila uređena dekretom iz 1934. čime su ukinute određene odredbe Zakonika.¹⁷ Gotovo sve aktivnosti protivničkih grupa bile su kažnjive smrću, a smrtna kazna bila je glavna ili alternativna uz zatvor s teškim radom, bilo doživotno ili do 15 godina. To se odnosilo na kaznena djela pripremanja izdaje, svake suradnje s nenacističkim političkim organizacijama, uspostavljanja ili organiziranja takvih organizacija, sabotáže, emitiranja protunacističkih radio postaja, distribucije zabranjene literature, otkrivanja državnih tajni, kao i pokušaja saznavanja takvih tajni. Krivtvođenje javnih isprava kažnjavalo se teškim radom uz kaznu zatvora. Neprijavlivanje pripremanja veleizdaje također se kažnjavalo jer su u tom slučaju građani svaki takav pokušaj bili dužni prijaviti Gestapu.¹⁸ Bilo kakav oblik javnog ili privatnog kritiziranja vlasti bio je zabranjen i garantirao je kaznu zatvora od minimalno 5 godina (prema tzv. *Heimtücke*gesetz iz 1934. - Zakon o izdaji).¹⁹ Okrivljenik nije imao pravo dokazivati istinitost svojih tvrdnji, a kažnjiva djela mogla su biti počinjena namjerno ili iz nehaja.²⁰ Pretpostavlja se da je oko 80 posto svih političkih sudskih postupaka između 1934. i 1938. provedeno upravo zbog ovih kršenja, a posebno se odnosilo na svećenike. Surovost sustava vidljiva je i u tome što su za kritiziranje vlasti osuđene i starije žene zbog međusobnog gundanja o stanju u državi!²¹ Brojni su politički i vjerski zatvorenici bili zatvoreni u regularnim zatvorima. Politički sudski postupci, uključujući i one protiv rasnih i vjerskih manjina, uglavnom su završavali krutim zatvorskim tretmanom, a kasnije su isti bili odvedeni u koncentracijske logore. Mnogi su čestiti građani "postali" kriminalci i smješteni u penalne institucije.²²

Nacistička je vlast bila izrazito protužidovska. Zakonodavstvo je bilo bogato propisima koji su regulirali razne zabrane i dužnosti Židova. Svakako valja spomenuti Zakon za zaštitu njemačke krvi i časti iz 1935.²³ Njime je stvoreno kazneno djelo "onečišćivanja rase" (*Rassenschande*). Zabranjeni su svi brakovi između Židova i arijevac, a onaj tko ne bi postupio sukladno zabrani, bio je kažnjen zatvorom uz težak fizički rad do 15 godina. Ista je kazna bila propisana za izvanbračne spolne odnose Židova i arijevac. Židovi nisu smjeli zaposliti arijevsku kućnu pomoćnicu mlađu od 45 godina jer se to kažnjavalo zatvorom do godine dana i novčanom kaznom.²⁴ Osim Zakona za zaštitu njemačke krvi i časti, važan je i dekret kojim su svi njemački Židovi ostali bez njemačkog građanstva. Poveznica između ovih dvaju propisa je očita - rasni progon.

Upotreba smrtno kazne znatno je porasla i bila je značajna za brojna kaznena djela izvedena iz pojma "izdaja". Ostali zakoni, doneseni u zadnjih 10 godina vladavine, predviđaju smrtnu kaznu za otmicu, kršenje gospodarskih propisa, razbojništvo na autocesti, špijunažu u mirnodopskim uvjetima, krađu i pljačku u vezi s vojnim djelatnostima,

¹⁶ HOEFER, *op.cit.* (bilj.3), str. 387.

¹⁷ Reichsgesetzblatt 1934 I str. 341., prema: F. HOEFER, The Nazi Penal System I, Journal of Criminal Law and Criminology, 5/1945, 35, str. 387.

¹⁸ HOEFER, *op.cit.* (bilj.3), str. 387.

¹⁹ Gesetz gegen heimtückische Angriffe auf Staat und Partei und zum Schutz der Parteiuniformen, od 20. prosinca 1934., Reichsgesetzblatt 1934 I str. 1269.

²⁰ *Ibid.*

²¹ HOEFER, *op.cit.* (bilj.3), str. 388.

²² F. HOEFER, The Nazi Penal System II, Journal of Criminal Law and Criminology, 1945, 36, str. 36.

²³ Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre, od 15. rujna 1935., Reichsgesetzblatt 1935 I str. 1146.

²⁴ *Ibid.*

nasilje počinjeno oružjem i slično.²⁵ Smrtnu kaznu bilo je moguće izreći za aktivnosti na crnom tržištu. Zakoni koji reguliraju zatvorsku kaznu bili su iznimno strogi. Kazne su bile dulje, često doživotne, a i uvjeti u zatvorima bili su teži. Također, postojali su i zatvori - preventivni i zaštitni u neodređenom trajanju.²⁶

Vlada je uvela nekoliko novih kazni, a zbog svoje važnosti posebno će biti obrađen preventivni zatvor (*Sicherungsverwahrung*). On je vrlo sličan zaštitnom zatvoru (*Schutzhaft*), najmoćnijem Gestapovom sredstvu terora. Oba su bila pravna sredstva kojima je vlada zatvarala pojedince na neodređeno vrijeme; međutim, svaki od njih je imao svoj cilj i stoga ih se ne smije miješati.²⁷ Preventivni zatvor uveden je Zakonom protiv opasnih ponovnih počinitelja kaznenih djela iz 1933.²⁸ Ovaj se zakon može usporediti s tadašnjim američkim zakonom iz 1926. ("Baumesov zakon")²⁹ koji je bio produkt antikriminalne politike, odnosno sprječavanja počinjenja kaznenih djela, posebno kod recidivista.³⁰ No, znatna je razlika. Reichovski je zakon bio stroži i davao je mnogo dispozicija sudovima i vladi. Prema Zakonu, osobi koja je treći put osuđena za određeno kazneno djelo se, osim dugotrajnog zatvora, izriče i preventivni zatvor nakon isteka trajanja kazne zatvora i to na neodređeno vrijeme. Iako se takav tretman nije formalno nazivao kaznom, u zbilji je to bio. Prema njemačkoj praksi, izvršavao se kao i svaki zatvor uz težak rad. Neodređenost trajanja činila ga je posebno nepovoljnim. Oslobođenje od takvog zatvora uvijek je bilo uvjetno; moglo se opozvati bilo kada bez suđenja ili ikakve pravne garancije.³¹ Među ostalim preventivnim mjerama Zakon uvodi i obveznu kastraciju seksualnih prijestupnika (osuđenih za silovanje, spolni odnošaj s djetetom, prisiljavanje na počinjenje spolnih delikata, nedolično ponašanje u javnosti, uključujući homoseksualne radnje, ubojstvo ako je počinjeno da se njime zadovolji spolni nagon, homoseksualni odnos s dječacima mlađim od 14 godina).³² Treba imati na umu da je u tadašnjem njemačkom zakonodavstvu i "onečišćenje rase", odnosno spolni odnošaj arijevac i Židova bio seksualni prijestup pa su i počinitelji tog kaznenog djela redovito bili preventivno zatvarani. I nevini i krivi živjeli su u strahu od preventivnih mjera.³³

2.2.3. Dvostruki sustav kažnjavanja

Nacistička je vlast izgradila specifičan dvostruki sustav kažnjavanja. Prema tadašnjim propisima, razni redoviti i posebni sudovi mogli su osuditi i krive i nedužne osobe na određenoj pravnoj osnovi. Međutim, ni to nije bilo dovoljno za pravi režim terora. Postojao je, dakle, jedan sasvim neovisni sustav kažnjavanja koji je vodio Gestapo. Gestapovo djelovanje bilo je sasvim politički dirigirano.³⁴ Postojale su različite procedure prilikom uhićenja i zatvaranja. Političke je osumnjičenike uhićivao i ispitivao Gestapo. Pritom su bili izloženi najokrutnijim oblicima fizičkog mučenja, a onda odvedeni u koncentracijske logore bez prethodnog suđenja. Ostali su bili osuđeni pred redovitim ili posebnim sudovima. Iako su dobili određenu kaznu zatvora, nakon njena izvršenja svejedno bi bili

²⁵ HOEFER, *op.cit.* (bilj.3), str. 388.

²⁶ *Ibid.*, str. 389.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ Gesetz gegen gefährliche Gewohnheitsverbrecher und über Maßregeln der Sicherung und Besserung, od 24. studenog 1933., Reichsgesetzblatt 1933 I str. 995.

²⁹ Pravi naziv je Habitual Criminal Act. Propisuje doživotni zatvor za sve kriminalce osuđene za više od tri različita kaznena djela.

³⁰ HOEFER, *op.cit.* (bilj.3), str. 389.

³¹ *Ibid.*

³² *op.cit.* (bilj.28)

³³ HOEFER, *op.cit.* (bilj.3), str. 389.

³⁴ HOEFER, *op.cit.* (bilj.22), str. 32-33.

proslijeđeni u logore.³⁵ Tijekom 1938. i 1939., odnosno rasnih progona Židova, žrtve su bile na veliko uhićene na ulici ili u njihovim domovima te zatvorene bez ikakvih daljnjih formalnosti. Naravno, zatvaranje je bilo neodređeno, podređeno Gestapovim željama.³⁶ Taj zaštitni zatvor uopće nije bio pravna institucija, već sinonim za Gestapovu okrutnost i proizvoljnost u postupanju. Nikakav sud nije imao veze s ovim oblikom zatvaranja jer je Gestapo imao ovlasti uhićivati, zatvarati i likvidirati bez naloga, a njihova postupanja izričito su bila izuzeta od sudskog nadzora.³⁷ Prema vladajućem mišljenju, trebalo je sve one koji predstavljaju opasnost zatvoriti na neodređeno vrijeme radi sigurnosti države i njemačkog naroda. Zatvorenici nisu znali za što su optuženi niti su imali pravo biti saslušani pred sudom. Gestapo je također mogao zatvarati i one koji su već bili procesuirani ili na izvršavanju kazne.

Zaštitni se zatvor u praksi izricao političkim osumnjičenicima ili svjedocima od kojih je Gestapo htio iznuditi određene informacije. Temelji za zatvaranje bili su u potpunosti fiktivni.³⁸

Policija je u Engleskoj u vezi s kaznenim postupkom također imala široke ovlasti pa su nastali tzv. policijski progoni. Kazneni se postupak mogao pokrenuti na temelju pritužbe policiji, odnosno vlastitog znanja policijskih službenika koji bi odlučivali treba li podignuti optužnicu ili ne.³⁹ Ipak, takve se ovlasti nikako ne mogu svrstavati u kategoriju onih koje je imala Tajna policija, no nije moguće isključiti potencijalne zlouporabe. Duplicitet djelatnosti duboko je ukorijenjen u Nationalsocijalističkoj njemačkoj radničkoj stranci. Prije dolaska na vlast, stranka je imala dvostruku politiku. Pravno je ona sudjelovala u radu Parlamenta Weimarske Republike, bila je organizirana politička stranka. S druge strane, koristila je SA (Jurišni odred) i SS (Zaštitni odred) kako bi terorizirala narod, isplanirala nasilne napade na Vladu, organizirala ulične pobune i činila atentate.⁴⁰ Dolaskom na vlast stari je duplicitet sačuvan u sustavu legalne i nelegalne administracije. No, krivo bi bilo shvatiti da se tu radi o nekom obliku administriranja koje nije bilo regulirano zakonom. Naprotiv, nacisti su bili vrlo vješti i precizni u pisanju zakona. Ovdje je naime riječ o tome da su dosezi arbitrarnosti i ovlasti bili takvi da su zalazili u sferu nelegalnoga.⁴¹ Na kraju, za ovakav način vladanja zakon je bio irelevantan. Jednom dana ovlast mogla je biti ukinuta samo njihovom odlukom.

2.2.4. Politizacija kaznenih postupaka

Redoviti kazneni predmeti nerijetko su u svrhu propagande bili prikazivani kao politički procesi. Javna su suđenja uglavnom imala zadaću utjecati na njemački narod, a slučajeve su pomno birali iz Ministarstva pravosuđa prema uputama Ministarstva propagande. I sva novinska izdanja koja su pisala o tome bila su nadzirana od Ministarstva propagande i pravosuđa. Naravno, svi sudski procesi koji bi se mogli negativno reflektirati na vlast bili su strogo tajni.^{42 43} Tzv. rujanski zločini, odnosno napadi koje su nacisti

³⁵ *Ibid.*, str. 37.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ Dekret od 10. veljače 1936., Preussische Gesetzsammlung 1936, str. 21., prema: F. HOEFER, The Nazi Penal System I, *Journal of Criminal Law and Criminology*, 5/1945, 35, str. 390.

³⁸ HOEFER, *op.cit.* (bilj.3), str. 390.

³⁹ R. K. BERG, *Criminal Procedure: France, England and the United States*, *DePaul Review*, Spring-Summer 1959, 8, str. 298.

⁴⁰ HOEFER, *op.cit.* (bilj.22), str. 32-33.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² *Ibid.*

⁴³ Nacističko je zakonodavstvo uvelike utjecalo na Nezavisnu Državu Hrvatsku (NDH). Tako su doneseni (i u kontekstu ovog rada relevantni): Zakonska odredba o priekim sudovima (17.5.1941.), Zakonska odredba za obranu naroda i države (17.4.1941.), Zakonska odredba o zaštiti arijevske krvi i časti hrvatskog naroda

1939. prikazali kao napad Poljaka na njemačku suverenost bili su izvrsno plasirani u javnost. Naime, 31. kolovoza 1939. Nijemci su inscenirali napad Poljaka u pograničnom mjestu Gleiwitz kako bi već idući dan mogli krenuti u protunapad. Znatno slabiji Poljaci bili su pogaženi od Njemačke, SSSR-a i Slovačke, a njihova (poljska) obrana u njemačkim je medijima prikazana kao zločin i opasnost za Nijemce. Poljaci su osuđeni, a nijedan Nijemac nije jer je "štitio njemačku naciju".⁴⁴

Važno je napomenuti da tretman okrivljenika Nijemaca i nenijemaca nije bio isti. Naime, za potonje je bio otegotniji. Za Nijemce je ukinut obvezni progon u slučaju da je kazneno djelo počinjeno protiv nearijevaca, primjerice slavenskih naroda, jer se samo na taj način mogla osigurati dobrobit Nijemaca i spriječiti bilo kakvo zadovoljstvo oštećene strane i jačanje otpora.⁴⁵ Brojni su Nijemci pomilovani za zločine počinjene protiv Poljaka.⁴⁶

3. Sudstvo i javno tužiteljstvo

3.1. Sudovi

3.1.1. Sudstvo u Weimarskoj Republici

Prije 1933. sudska je uprava bila regulirana federalnim zakonima iz 1877. i 1924.⁴⁷ Jurisdikcija u građanskim i kaznenim stvarima pripadala je nekolicini država, ali federalni je zakon propisao temeljna načela sudačke neovisnosti, hijerarhije i organizacije sudova, raspodjele poslova između viših i nižih sudova. Federalna je vlast imala tek nekoliko tribunala; najvažniji je svakako bio Vrhovni sud u Leipzigu kao najviši sud u Njemačkoj. Bio je to revizijski sud za sve predmete u domeni federacije (kada bi državni sudovi pogrešno tumačili relevantno pravo).⁴⁸ U prvom je stupnju odlučivao o kaznenom djelu (vele) izdaje, opozivu članova federalne vlade i u svim parnicama između država, odnosno federacije i države. Sudska hijerarhija u svakoj državi, kao i u federaciji, bila je centralizirana pod Ministarstvom pravosuđa. Ministarstvo svake države vodio je resorni ministar, a ministarstvo je imalo najveće ovlasti u organizaciji i upravljanju sudovima. Kontroliralo je imenovanje i umirovljenje sudaca, sukladno federalnom i državnom pravu.⁴⁹ Međutim, Ministarstvo nije imalo pravo uplitati se u sudske odlučivanje jer je to bilo isključivo u rukama sudaca (neovisnost). Ministarstvo pravosuđa je također imenovalo i nadziralo javne tužitelje. Također, velik broj zatvora u Njemačkoj bio je pod kontrolom državnih ministarstava pravosuđa, posebno nakon 1918.⁵⁰ Sudsko je osoblje u svim državama predstavljalo staru birokraciju, poznatu po svojoj učinkovitosti i moralnom integritetu. Svi suci i državni odvjetnici bili su imenovani na temelju stogodišnjeg službeničkog sustava. Svaki pravosudni djelatnik morao je biti diplomirani pravnik s nekoliko godina radnog staža u javnoj službi. Sudac nije mogao biti uklonjen sa svog mjesta osim ako je

(30.4.1941.), Zakonska odredba o upućivanju nepoćudnih i pogibeljnih osoba na prisilni boravak u sabirne i radne logore (25.11.1941.), Naredba o utvrđivanju rasne pripadnosti državnih i samoupravnih službenika i vršitelja slobodnih akademskih zvanja (4.6.1941.).

⁴⁴ D. MAJER, "Non-Germans" under the Third Reich: The nazi judicial and administrative system in Germany and occupied Eastern Europe, with special regard to occupied Poland, 1939-1945, The Johns Hopkins University Press, Published in association with the US Holocaust Memorial Museum, 2003., str. 432.

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ Dekret od 4. listopada 1939.

⁴⁷ Gerichtsverfassungsgesetz, 27. siječnja 1877., Reichsgesetzblatt 1877, IV, str. 41-76.

⁴⁸ HOEFER, *op.cit.* (bilj.3), str. 391.

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ *Ibid.*

počinio teže kazneno djelo i ako je tako odlučeno pred posebnim, neovisnim sudištem.⁵¹

Za razliku od suvremenih uređenja, u Weimarskoj su Republici suci smjeli biti članovi političkih stranaka, no to je moglo utjecati na njihovu karijeru. Naime, ako bi sudac bio pripadnik opozicijske političke stranke, Ministarstvo pravosuđa moglo je odbiti njegovu napredovanje ili premjestiti ga na neko nepoželjno mjesto u državi.⁵²

3.1.2. Treći Reich

Nacisti su prije dolaska na vlast optuživali sudove da su preliberalni i preblagi u osuđivanju kriminala i da štite propise koji favoriziraju kriminalce, a ne žrtve. Stoga je NSDAP složio plan od 25 točaka o reformi sudstva i zamjeni dotadašnjih sudova nacističkima.⁵³ Iako je obećao vratiti stari sjaj sudstvu, Hitlerovim dolaskom na vlast započeo je slom sudačke neovisnosti. Svi protunacistički suci uklonjeni su, sve garancije stalnosti službe ukinute su, a i sustav građanske javne službe postepeno je postajao sustav političkih imenovanja.⁵⁴ Prvi korak u tom smjeru bio je popularni dekret iz 1933., ironično nazvan "Zakon za obnovu javne službe".⁵⁵ U prvom se članku utvrđuje svrha ponovne uspostave nacionalne i profesionalne javne službe. Dekretom su svi pravosudni djelatnici koji su bili Židovi ili nearijevci uklonjeni, kao i oni koji su bili pripadnici liberalnih, socijalističkih ili demokratskih organizacija i oni koji su smatrani politički nepodobnima. Zamijenjeni su odanim nacionalsocijalistima i odsada je za sva sudačka imenovanja bilo potrebno članstvo u NSDAP-u.⁵⁶ Zakon o javnoj službi iz 1937. tražio je osobnu odanost Hitleru i ponovno su brojni suci maknuti zbog političkih razloga. U prvom članku navodi se apsolutna poslušnost i izvršavanje svojih dužnosti.⁵⁷ Politička kontrola pravosuđa bila je osnažena federalizacijom svih državnih vlada 1934. kada su svi sudovi postali federalni i podložni kontroli iz Berlina.⁵⁸

U prvim su godinama nacističke vladavine viši sudovi pokazivali određen stupanj neovisnosti; to je posebno istaknuto u slučaju poznatog paljenja *Reichstaga* 1933. kada je Vrhovni sud u Leipzigu odbio osuditi određene komunističke vođe koji su navodno bili krivi za paljenje zgrade *Reichstaga*, a bili su očito nevini. Kako bi se spriječili slični događaji, vlada je maknula sva politička kaznena djela iz jurisdikcije Vrhovnog suda i redovitih sudova te stvorila posebna sudišta za izdaju i ostali politički kriminal.⁵⁹ Najvažniji slučajevi bili su procesuirani pred Narodnim sudom (*Volksgesichtshof*), a ostali pred posebnim sudovima (*Sondergerichte*). Neki od njih jesu vojni sudovi, stranački sudovi, sudovi časti za odvjetnike, specijalni sudovi za kaznene predmete, Narodni sud (za veleizdaju i ostala kaznena djela protiv režima), nasljedni sudovi, društveni sudovi časti za rad, etc.⁶⁰ Samo su najvjerniji pripadnici nacističkog režima mogli biti imenovani u te sudove. Nije bilo pravnog lijeka na sudske odluke. Istraga u prethodnom postupku bila je dopuštena

⁵¹ *Ibid.*

⁵² HOEFER, *op.cit.* (bilj.3), str. 392.

⁵³ J. Llewellyn et al., Nazi law and order, <https://alphahistory.com/nazigermany/nazi-law-and-order/>, (1.11. 2018.)

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums, od 7.travnja 1933., Reichsgesetzblatt 1933 I str. 175. Dekret se nije odnosio samo na pravosudne djelatnike, već i na učitelje te razne funkcije u vladi. Nedugo nakon donesen je sličan propis koji se odnosio na odvjetnike, liječnike, javne bilježnike, glazbenike i porezne savjetnike.

⁵⁶ HOEFER, *op.cit.* (bilj.3), str. 392.

⁵⁷ Beamtengesetz, od 27. siječnja 1937., Reichsgesetzblatt I, str. 39.

⁵⁸ HOEFER, *op.cit.* (bilj.3), str. 392.

⁵⁹ *Ibid.*

⁶⁰ LOEWENSTEIN, *op.cit.* (bilj.10), str. 808.

po nahođenju suda.⁶¹ Suca se nije moglo isključiti zbog sumnje u pristranost.⁶² Čak se ni ministru pravosuđa nije dala puna ovlast u stvarima iz domene pravosuđa. On je vrlo brzo počeo dobivati napatke iz Ministarstva propagande u vezi sa svim političkim suđenjima. Štoviše, Gestapo se smio uplitati u te slučajeve.⁶³ Za vrijeme režima osnovani su brojni vojni sudovi i partijski tribunali, svaki s određenim brojem slučajevima. Sukladno svemu navedenom, nacistički je pravosudni sustav bio daleko od neovisnosti jer se pretvorio u tijelo izvršne vlasti, nadzirano od političkih organa kao instrument despotizma.⁶⁴

Suci su interpretirali i primjenjivali nacističke propise, čak i sumnjivu rasnu i eugeničku politiku, bez preispitivanja. Nisu kritizirali ni Gestapo koji je djelovao izvan svakog dosega sudske kontrole. Svoje su djelovanje podredili Vlasti do iskarikiranosti. Primjerice, jedan je sudac iz Kölna osudio sredovječnu ženu na smrtnu kaznu jer je ukrala zavjese, odjeću i kavu. Ali bilo je onih, doduše malo njih, koji su se suprotstavljali tome. Tako je sudac oslobodio stariju ženu koja je Hitlera prozvala sodomitom.⁶⁵ U nekim slučajevima na Narodnom sudu, sudac pojedinac imao je trojaku ulogu - suca, porote i zapisničara. Stanje na nacističkim sudovima pogoršalo se nakon 1939. Od 1942. godine Narodnim je sudom predsjedavao Roland Freisler, pravni teoretičar vrlo odan režimu.⁶⁶ Bio je poznat po vrijeđanju i zlostavljanju okrivljenika na suđenjima. Pod Freislerovom vladavinom više od 5 tisuća Nijemaca osuđeno je na smrtnu kaznu. Jedan od poznatijih slučajeva "brze pravde" bio je tretman članova pokreta Bijela ruža. Radilo se o grupi studenata koji su bili uhićeni zbog distribucije antiratnih letaka na Sveučilištu u Münchenu. Troje od njih osuđeno je u manje od sat vremena, a smrtna kazna (giljotina) bila je izvršena u roku od 6 sati od uhićenja.⁶⁷ Freisler je poticao reforme koje bi ga ovlastile na zadržavanje i ubijanje djece. Tako je 16-godišnjak uhićen u Hamburgu zbog dijeljenja antiratnih brošura te osuđen za izdaju. Kažnjen je dekapitacijom.⁶⁸ Freisler je osudio desetke tisuća ljudi kao "štetočine naroda", a još tisuće drugih osuđeno je za izdaju naroda.⁶⁹

3.2. Javno tužiteljstvo

Osim sudova, nacisti su prije dolaska na vlast kritizirali i javno tužiteljstvo. Sve radnje javnih tužitelja bile su podložne sudskoj kontroli.⁷⁰ Slabljenje tužiteljske funkcije nije se svidjelo nacistima koji su za njih namijenili široke ovlasti, autonomiju i neovisnost kako bi imali vodeću i vrlo aktivnu ulogu u kaznenim postupcima.⁷¹ Stoga je razvoj uloge tužitelja za Treći Reich bio važan zadatak. U skladu s nacifikacijom, progon se provodio vrlo lako jer ga je dirigirala vlada svojim diskrecijskim ocjenama i po vlastitim željama pa su tužitelji bili oslobođeni bilo kakvih provjera od suda. No, to se nije moglo poduzeti odjednom,

⁶¹ Gesetz zur Änderung von Vorschriften des Strafrechts und des Strafverfahrens. 24. travnja 1934., Reichsgesetzblatt I, str. 341., čl. 4.

⁶² MAJER, *op.cit.* (bilj. 44), str. 434.

⁶³ HOEFER, *op.cit.* (bilj.3), str. 393.

⁶⁴ *Ibid.*

⁶⁵ *Ibid.*

⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ *Ibid.*

⁶⁹ Law and Justice in the Third Reich, <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/law-and-justice-in-the-third-reich?parent=en%2F11458>, (5.11.2018.)

⁷⁰ *Ibid.*

⁷¹ HELLBECK, Die Staatsanwaltschaft in der sowjetischen Besatzungszone Deutschlands, str. 8., prema: Kerstin Hammeke, Die Entwicklung der deutschen Staatsanwaltschaft seit 1871, Ruhr-Universität Bochum, Sommersemester 2009 (Pravnopovijesni seminar: „Povijest pravne profesije“) str. 24-26. Dostupno na: http://www.ruhr-uni-bochum.de/ls-muscheler/downloads/seminar09/Kerstin_Hammeke_Die_Entwicklung_der_deutschen_Staatsanwaltschaft_seit_1871.pdf

već postepeno. Bilo je očito da se položaj okrivljenika uvelike pogoršao jer je zapravo postao objekt koji trebaju "popraviti" dva državna, točnije politička organa - sud i javni tužitelj.⁷² Ondašnji glavni državni odvjetnik pri prizivnom sudu Jung kazao je da nema dvojbe da je uloga tužitelja u rukama Vođe i da ju tužitelji vjerno i bezuvjetno poštuju. Tužitelji su bili politički činovnici koji su nakon donošenja relevantnih organizacijskih i proceduralnih propisa djelovali sasvim legitimno.⁷³

4. Izvršenje kazne: Kaznionice, zatvori i koncentracijski logori

4.1. Penalne ustanove u Weimarskoj Republici

Zatvorska uprava u Weimarskoj Republici bila je rezultat najviših civilizacijskih dosega. Svi zatvori bili su smješteni u nekoliko država i većina njih pod ministarstvima pravosuđa pojedine države. Prusija, najveća država, imala je 1928. čak 45 državnih zatvora za osuđene kriminalce, a svaki je imao kapacitet za nekoliko stotina zatvorenika. Postojale su 3 velike institucije namijenjene isključivo pritvorenicima koji čekaju suđenje i lokalni zatvori.⁷⁴

Veličina i raspodjela većih državnih zatvora bila je optimalna za osoblje, kao i za individualni tretman zatvorenika. Lokalni su zatvori bili podređeni državnima, a nadzor državnih vlasti bio je potreban radi prevencije svih onih problema koja se obično nalaze u decentraliziranoj upravi.⁷⁵

Državna ministarstva pravosuđa načelno su svoj nadzor vršila preko zatvorske uprave u distriktima. Federalna zatvorska pravila iz 1923. ojačala su progresivni duh u zatvorima⁷⁶, posebno jer je naglašena resocijalizacija počinitelja. Loša ekonomska situacija nakon Prvog svjetskog rata nije dopuštala reforme velikih razmjera svih institucija, ali su lokalne vlade činile najviše što su mogle.⁷⁷

Zatvorski su upravitelji uglavnom bili imenovani iz redova odvjetnika, sudaca, liječnika, svećenika ili administrativnog osoblja. U važnijim državama, uključujući Prusiju i Bavarsku, postojali su treninzi, odnosno edukacije za osoblje. Naprednije su države imale psihijatre i socijalne radnike, a po tome su najistaknutije Saska i Thuringen. Federalna zatvorska pravila uvela su sustav ocjenjivanja. Naime, zatvorenici su zbog dobrog ponašanja dobivali visoke ocjene i shodno tome određene privilegije.⁷⁸

4.2. Izvršenje kazne u Trećem Reichu

4.2.1. Zatvori i kaznionice

Od 1933. godine dolaskom nacista na vlast sav je prethodni razvoj zaustavljen. Liberalni, progresivni sustav i pristup zatvorenicima zamijenio je sasvim drukčiji stav. Rehabilitacija više nije bila poželjna, a individualizaciju izvršenja kazne istisnule su krute, represivne metode i masovni tretman.⁷⁹ I među zatvorskim osobljem provedena je čist-

⁷² SCHUMACHER, Staatsanwaltschaft und Gericht im Dritten Reich, str. 63. i 68., prema: *ibid.*

⁷³ SCHUMACHER, *op.cit.* (bilj.76), str.72., prema: *ibid.*

⁷⁴ HOEFER, *op.cit.* (bilj.22), str. 34.

⁷⁵ *Ibid.*

⁷⁶ U progresivnim sustavima zatvorenik je napredovao kroz pojedine faze izvršavanja kazne, a u svakoj idućoj fazi uvjeti života bili su sve sličniji onima na slobodi. Napredovanje je ovisilo o osobnom angažmanu i trudu. Izvor: E. IVIČEVIĆ KARAS, Penitencijarno pravo, Zagreb, 2016., str. 10.

⁷⁷ HOEFER, *op.cit.* (bilj.22), str. 34.

⁷⁸ *Ibid.*, str. 35.

⁷⁹ Reichsgesetzblatt 1933 I str. 232.; 1934 I 383, prema: F. HOEFER, The Nazi Penal System II, Journal of Criminal Law and Criminology, 1945, 36, str. 35.

ka. Svi reformatori zatvorskog sustava bili su uklonjeni. Obrazovanje zatvorenika i rekreativne aktivnosti uglavnom su bile napuštene. Pseudovojnički režim uveden je među zatvorenike, čak i ženske.⁸⁰ Privilegije zatvorenika poput posjeta, slanja pisama ili pisanja pritužbi maksimalno su reducirane. Neki od starijih upravitelja pokušali su zadržati humanost u zatvorima, no nisu bili pretjerano uspješni jer je Gestapo uvodio režim poput onoga u koncentracijskim logorima.⁸¹

4.2.2. Koncentracijski logori

Osim redovitih zatvora, Hitlerova je vlada održavala neovisan sustav institucija za političke zatvorenike, članove vjerskih i rasnih manjina te ostale ljude koji su se suprotstavljali režimu. Takve institucije bile su koncentracijski logori.⁸² Prvi su otvoreni 1933. od SA, a od 1934. time se počeo baviti SS. Nadzor logora bio je u rukama Gestapa, najvjerojatnije od 1934., a službeno od 1936. O broju i veličini postojećih logora te broju zatvorenika, Vlada je oprezno izbjegavala iznositi detalje. 1933. ipak je priznala da je prosječni dnevni broj zatvorenika u logorima 18 tisuća.⁸³ Neformalne procjene jesu da je oko 174 tisuće političkih zatvorenika bilo u prvih 9 mjeseci te godine, a broj logora između 45 i 100. Veći logori, prema Karlu Loewensteinu, imali su kapacitet do 15 tisuća, a onaj u Oranienburgu čak 22 tisuće. Ti su podaci u skladu s britanskim izvješćima iz 1939. Loewenstein procjenjuje da je bilo oko milijun i pol zatvorenika u tim logorima.⁸⁴

Žrtve bi uglavnom umrle ili bi dobile uvjetno oslobođenje sa svakodobnim opozivom. Uvjeti u kojima su zatvorenici živjeli bili su iznimno teški, ispravnije bi bilo reći, okrutni. Dugo radno vrijeme u kamenolomima, na gradilištima cesta, kultiviranje opustošenih područja sami po sebi bili su naporni, a sve je bilo još gore zbog vojničkog režima koji su provodili nadređeni.⁸⁵

Zatvorenici su imali premalo hrane i odjeća im je bila oskudna. Nerijetko su ostajali bez pitke vode i osnovnih sanitarnih potrepština. Skloništa su bila prenapučena i prljava, a medicinsku pomoć nisu mogli dobiti. Nadalje, bili su sustavno šibani, pretučeni i mučeni na najponižavajuće načine. Važno je imati na umu da su ti zatvorenici bili i sredovječni i stariji muškarci od kojih većina njih nije uopće bila upoznata s ručnim radom. Među žrtvama je bilo i poznatih građana, članova parlamenta, pisaca, učitelja, svećenika, liječnika, odvjetnika i poslovnjaka. Najčešće su umirali od izmorenosti, ozljeda, bolesti i samoubojstva. Naravno, mnogi su bili ustrijeljeni prilikom pokušaja bijega. Njemačke su novine šutjele o ovim zvjerstvima. Oni koji su bili oslobođeni dobivali su prijatnje smrću i bili obvezani nikome ne reći o onome što se dogodilo.^{86 87}

⁸⁰ HOEFER, *op.cit.* (bilj.22), str. 35.

⁸¹ *Ibid.*

⁸² *Ibid.*

⁸³ *Ibid.*

⁸⁴ *Ibid.*

⁸⁵ *Ibid.*, str. 37.

⁸⁶ *Ibid.*

⁸⁷ Prema člancima 175., 175.a i 175.b Kaznenog zakona, kojim se inkriminira spolni odnošaj homoseksualaca, osuđeno je oko 140 tisuća muškaraca, a tisuće njih umrlo je upravo u koncentracijskim logorima. Najkritičnija godina bila je 1938. kada je osuđeno 8562 muškaraca i 974 mladića ispod 18 godina. Izvor: J. BAUMANN, Statistisches Reichsamt, Paragraph 175, Luchterhand, Darmstadt 1968.

5. Uloga tajne državne policije i ostalih policijskih organizacija u kaznenom progonu

5.1. Gestapo

Kad je NSDAP došao na vlast, njegovi su vođe odmah isplanirali kako osigurati apsolutnu kontrolu policijskog sustava i kako taj sustav pretvoriti u instrument opresije i terora. Zato su uklonili sve postojeće ustavne garancije slobode. To, međutim, nije bilo dovoljno. Bila je nužna čistka unutar redova policije.⁸⁸ Svi nearijevci, bivši liberali i ostali politički nepodobni bili su eliminirani. Slične su mjere poduzete i među pravosudnim djelatnicima. Unatoč tomu, i dalje je postojala namjera stvaranja specijalne političko-policijske organizacije potpuno lojalne nacističkoj vlasti.⁸⁹ Za taj pothvat bio je zadužen Hermann Göring⁹⁰ pa je 1933. osnovao Gestapo.⁹¹ Dekretom iz studenog 1933.⁹² Gestapo je zapravo postao nezavisna grana vlasti, odvojena od policije i u potpunosti odgovorna ministru Göringu. Tajna je policija bila izuzeta od kontrole redovnih ili upravnih sudova.⁹³ To je razumljivo s obzirom na moć koju je imala - lomiti svaki otpor protiv vlasti. Neograničene ovlasti obuhvaćale su uhićenje, zatvaranje i ubijanje političkih osumnjičenika, pretragu te konfiskaciju njihove imovine. Nije bilo nikakve mogućnosti sudskog saslušanja pa su osumnjičenici bili predani na milost i nemilost Gestapa.⁹⁴ S obzirom na njegovu važnost u realizaciji Hitlerove ideje o čistoći krvi, 1934. ovlasti Gestapa su se proširile i sama organizacija postala je uređenija. Službeno je ostao dio pruske vlasti odgovoran Göringu, ali zapravo je počeo funkcionirati kao federalna agencija kada je Heinrich Himmler⁹⁵ postao vođa SS-a (Zaštitni odred).⁹⁶ 1934. Himmler je iskombinirao funkcije unutar SS-a i Gestapa tako da su gestapovci dobili visok čin unutar SS-a, a SS-ovci su postali potencijalni djelatnici Gestapa. Drugim riječima, gestapovci su bili mozak ove kombinirane organizacije dok su SS-ovci bili njima podređeni.⁹⁷ Kao takvi morali su loviti osumnjičene, ubijati i mučiti zatvorenike. Važno je napomenuti da je SS vodio koncentracijske logore za političke zarobljenike.

Službeno je Gestapo za sve to bio odgovoran, ali se manje-više ograničio na naređivanje ili nadziranje tih aktivnosti.⁹⁸ Daljnji status Gestapa definiran je dekretima Reicha i Prusije iz 1936. i to kao "državna agencija" sa zadaćom represije svih subverzivnih aktivnosti, istrage svih važnih političkih predmeta te davanja informacija i preporuka državnoj vlasti. Središnji ured bio je u Berlinu, a Goering kao šef nije imao ni približno važnu ulogu

⁸⁸ HOEFER, *op.cit.* (bilj.22), str. 30.

⁸⁹ *Ibid.*

⁹⁰ Od 1932. Hermann W. Göring (1893.-1946.) je bio predsjednik Reichstaga, a od 1935. vrhovni zapovjednik njemačkih zračnih snaga (*Luftwaffe*). Izvor: R. OVERY, *Diktatori: Hitlerova Njemačka i Staljinova Rusija*, Zagreb, 2018., str. 81.

⁹¹ Preussichen Gesetzsammlung, 1933, str. 122., prema: F. HOEFER, *The Nazi Penal System II*, *Journal of Criminal Law and Criminology*, 1945, 36, str. 30.

⁹² Preussichen Gesetzsammlung, 1933, str. 413., prema: F. HOEFER, *The Nazi Penal System II*, *Journal of Criminal Law and Criminology*, 1945, 36, str. 30.

⁹³ HOEFER, *op.cit.* (bilj.22), str. 30.

⁹⁴ *Ibid.*

⁹⁵ Heinrich L. Himmler (1900.-1945.) postao je 1939. posebni povjerenik za zaštitu njemačke rase i tu je funkciju spojio s policijskim zapovjedništvom u organizatora masovne deportacije i genocida. Izvor: R. OVERY, *Diktatori: Hitlerova Njemačka i Staljinova Rusija*, Zagreb, 2018., str. 82.

⁹⁶ Meissner i Kaisenberg, *Staats-und Verwaltungsrecht im dritten Reich*, 1935, str. 170.; Schuman, *The Nazi Dictatorship*, str. 299.-300.; Loewenstein, *Hitler's Germany*, str. 93.-97., preko: F. HOEFER, *The Nazi Penal System II*, *Journal of Criminal Law and Criminology*, 1945, 36, str. 31.

⁹⁷ K. LOEWENSTEIN, *Hitler's Germany*, str. 93.-97., prema: F. HOEFER, *The Nazi Penal System II*, *Journal of Criminal Law and Criminology*, 1945, 36, str. 31.

⁹⁸ HOEFER, *op.cit.* (bilj.22), str. 31.

kao njegov zamjenik Himmler. Pod središnjim uredom djelovalo je 35 ureda, povezanih s redovitim upravnim vlastima. Gestapo je bio ovlašten poduzimati mjere na cijelom pruskom teritoriju, zapovijedati svim državnim i gradskim vlastima te zahtijevati informacije od svih njih. Osim toga, državna i lokalna vlast bila je dužna prijavljivati Gestapu sve predmete/slučajeve od političkog interesa.

Dekret Reicha iz 1936. ⁹⁹otišao je korak dalje. Federalizacija državne policije koja je započela 1934. zaključena je stvaranjem novog ureda šefa policije za cijelu Njemačku. Ovaj ured bio je namijenjen šefu policije, zamjeniku šefa Gestapa i vodi SS-a, dakle Heinrichu Himmleru. Iako formalno subordiniran vladama Reicha i Prusije, on je zapravo bio jedino i isključivo odgovoran Hitleru. Ovim je dekretom završena centralizacija njemačke policije. Stvoren je vjerojatno najmoćniji instrument političkog terora u suvremenoj povijesti Europe. Djelovao je uz pomoć brutalnosti i tehnoloških dostignuća. Uspješno je savladao i najmanje tragove opozicije unutar Njemačke. Najviši nacistički partijski dužnosnici i generali bojali su se Gestapa kao i svaki drugi građanin.¹⁰⁰

Treći Reich nije bio usamljeni slučaj policijske brutalnosti, no takvo postupanje policije bilo je u tim državama nezakonito. U to vrijeme su Sjedinjene Američke Države svaki oblik fizičke ili psihičke prisile priznanja okrivljenika, a koju su počinili policijski službenici, činile takav iskaz nezakonitim dokazom jer se radilo o kršenju 14. amandmana.¹⁰¹

5.2. Ostale policijske organizacije

S rastom nacističkog državnog aparata redovito je dolazilo do preklapanja ovlasti i zaduženja pojedinih policijskih organizacija. Stoga su nastajale određene tenzije među njima. Glavne nacističke policijske organizacije relevantne za kazneni postupak, osim Gestapa, jesu Kripo i SD.¹⁰² Promovirale su se borba protiv kriminala i državna sigurnost. Ne može se negirati smanjenje stope kriminala, ali ubrzo se uvidjelo da je zadatak policije bio zapravo instrumentalizirati strah i teror koji su vodili do genocida i ostalih strahota.¹⁰³

Kripo (njem. *Kriminalpolizei*; Kriminalistička policija) je bio klasična detektivska organizacija koja je istraživala i otkrivala teža kaznena djela poput ubojstava, prouzročenja smrti iz nehaja, spolnih delikata, prijevara, teških krađa i paleža. Ovaj oblik organizacije nije nacistički proizvod, postojao je u vrijeme Weimarske Republike. Nije se bavio političkim kriminalom. Pripadnici Kripa također su ušli u SS, no zbog činjenice da su ti detektivi obavljali svoju službu i prije dolaska nacista na vlast, među njima je bilo mnogo onih s antinacističkim svjetonazorima zbog kojih su prisilno umirovljeni ili su dobili otkaz. Njihova su mjesta zauzeli režimu odani Nijemci. Najvažnija razlika između Kripa i Gestapa jest ta što je rad Kripa podlijegao sudskom nadzoru pa su se oni služili konvencionalnim policijskim metodama.¹⁰⁴

SiPO (njem. *Sicherheitspolizei*; Sigurnosna policija) je bio krovni pojam za Gestapo i Kripo, a na njegovu čelu bio je Himmler koji je tako mogao kontrolirati političko-kriminalističke policijske snage.

SD (njem. *Sicherheitsdienst*; Sigurnosna služba) bila je divizija SS-a pod vodstvom Reinharda Heydricha. Usko je surađivao s Gestapom jer mu je glavna funkcija bila iden-

⁹⁹ Reichsgesetzblatt 1936 I str. 487., prema: F. HOEFER, *The Nazi Penal System II*, Journal of Criminal Law and Criminology, 1945, 36, str. 32.

¹⁰⁰ HOEFER, *op.cit.* (bilj.22), str. 32.

¹⁰¹ BERG, *op.cit.* (bilj.39), str. 337.

¹⁰² *op.cit.* (bilj.53)

¹⁰³ German police in the Nazi state, <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/german-police-in-the-nazi-state>, (2.11.2018.)

¹⁰⁴ *op.cit.* (bilj.53)

tificirati i baviti se protivnicima režima. SD je imao važnu ulogu u održavanju sigurnosti u židovskim logorima i getima, radnim logorima i vojnim bazama. Agenti SD-a infiltrirali su se među Židove, razotkrivali planove za bijeg, istraživali crno tržište i slično. Tako je upravo SD u Amsterdamu razotkrio obitelj Anne Frank.¹⁰⁵

6. Zaključak

Funkcioniranje ključnih državno-društvenih poluga u Trećem Reichu nedvojbeno je bilo prožeto političkim utjecajem i notorni je primjer opasnosti miješanja izvršne vlasti u sudbenu kojoj je za pravilno funkcioniranje potrebna neovisnost. Osim sudbene, izvršna je vlast okupirala i zakonodavnu. Aktivna policijska država koju su činili Partiji odani članovi kontrolirala je i uklanjala sve stvarne i fiktivne prijetnje njenom opstanku. Određeni stupanj utjecaja vladajuće stranke na ostale grane vlasti nije stran pojam ni u suvremeno doba, ali razmjer, načini i cilj takvog uplitanja posebno su zastrašujući upravo u doba njemačkog nacionalsocijalizma. Surovost i okrutnost postavljenih ciljeva NSDAP-a zasigurno su najbolju refleksiju dobile u kaznenom zakonodavstvu i kaznenim postupcima. No, kazneni postupak nije bio jedini način postupanja s okrivljenicima. Postojao je sasvim izdvojeni, arbitrarniji (a suci su imali itekako široke diskrecijske ocjene!) postupak kojim je država mogla brzo i učinkovito uklanjati sve opasnosti, a bio je u rukama policije, točnije Tajne državne policije. Dakle, utjecaj je tekao u dva smjera - propisima, odnosno uputama sucima i tužiteljima te stvaranjem posebnog kaznenog policijskog aparata koji je dobio neke ovlasti slične sudačkima. Tadašnje je njemačko zakonodavstvo dekretima iscrpno reguliralo kaznenopravnu materiju i relevantnim propisima usmjerilo kazneni postupak. Pravnici, preciznije suci, bili su spremniji prihvatiti nacističku vlast nego vladu Weimarske Republike jer su nastanak Republike smatrali neustavnim.¹⁰⁶ Neizostavna je činjenica da je u Trećem Reichu pod ovakvim režimom smanjena stopa imovinskog kriminala¹⁰⁷, ali se istovremeno zbog širenja palete kažnjivih djela broj okrivljenika pa i osuđenika naglo povećao. Dakako, ovi potonji su tzv. politički kriminalci. Velik broj tih predmeta nije dio statistike jer je za njih bio zadužen Gestapo. Ono što je prema statistici vidljivo jest da je od dolaska nacista na vlast 1933. do 1940. zabilježen pad osuđenih (s 213 978 na 86 227) i oslobođenih (s 75 993 na 21 270).¹⁰⁸

S pravnog aspekta, ovaj nacistički dualni sistem bio je legalan. No, s moralnog stajališta nedvojbeno se radilo o samovolji onih koji su uništavali sve što nije bilo u skladu s vladajućom rasnom teorijom i idejom moćnog tisućljetnog njemačkog carstva. U 21. stoljeću, vremenu obilježenom tehnološkim dostignućima i njihovom dostupnošću, ovakav bi scenarij bio tragičniji.

S današnjeg aspekta i dometa ljudskih prava, posebice zbog utjecaja Europskog suda za ljudska prava, gotovo nijedno pravo okrivljenika u vrijeme nacionalsocijalizma nije bilo poštovano pa bi se cijeli kazneni postupak mogao nazvati nepravičnim. Ali Reich nije bio usamljeni slučaj jer su prije i za vrijeme Drugog svjetskog rata zakonodavstva drugih zemalja sadržavala odredbe koje bi se danas smatrale nepravičnima. Primjerice, u Francuskoj je davanje iskaza pred sudom bilo tajno i provodilo se pred sucem pojedincem pa bi takav pristup bio podložan arbitrarnosti i raznim manipulacijama prilikom suđenja.¹⁰⁹ Treba imati na umu da je Europska konvencija za zaštitu temeljnih ljudskih

¹⁰⁵ *Ibid.*

¹⁰⁶ Law, Justice and the Holocaust, <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/law-justice-and-the-holocaust?parent=en%2F6472>, (5.11.2018.)

¹⁰⁷ *op.cit.* (bilj.53)

¹⁰⁸ Die Entwicklung der Kriminalität von 1900-1940, Statistisches Handbuch von Deutschland 1928-1944.

¹⁰⁹ J. W. GARNER, Criminal procedure in France, Yale Law Review, 4/1916, 25, str. 257.

prava i sloboda nastala upravo kao reakcija na kršenja ljudskih prava prije i tijekom Drugog svjetskog rata te da stoga nije sasvim adekvatno ocjenjivati nacističko kazneno zakonodavstvo u suvremenom međunarodnopravnom kontekstu zaštite ljudskih prava. No, ono što je svakako potrebno jest učiti na greškama i danas motriti stanje kako bi se izbjegle eskalacije sličnih tendencija. Iako se radi o unutrašnjem pravu, međunarodna zajednica, posebno Europska unija uređuje razna pravna pitanja zemalja članica na obvezujući način¹¹⁰. Stoga bi, ako želi štititi mir i ljudska prava onoliko koliko ih proklamira, svakako trebala promptno i mudro reagirati, posebno ako unutrašnji mehanizmi otpora zakažu, i ne dopustiti da politika ugrožava diobu vlasti te vladavinu prava.

Criminal Procedure and the Execution of Sentences in the Third Reich

Summary

The author analyzes the underlying principles and course of criminal proceedings in the Third Reich, execution of sentences and the effect of the executive on the judiciary. It is visible in two directions. Firstly, there was the set of rules and instructions that judges had to follow in criminal proceedings, and the second was the spread of the power of one part of the executive - the police - to the most vulnerable area of human rights violations, punishment. In addition to the judiciary, the prosecution, the police, the army and the media were hit harder by the nazification. The author also explains penal institutions (prisons and penitentiaries) and concentration camps as institutions specific to totalitarian regimes. Due to the dual system of punishment, courts and police, special emphasis is put on the Secret State Police, which in cooperation with the SS organized mass deportation and genocide.

Key words: national socialism, criminal procedure, Third Reich, judiciary, executive

¹¹⁰ EU to čini uredbama kao obvezujućim zakonodavnim aktima ili direktivama koje obvezuju u pogledu rezultata, odnosno cilja koji se želi postići.